

Plaza nagusia (IV)

> Jerardo Elortza eta Xabier Zelaia

Gure plaza nagusia, aurrekoan aipatuez gain, beste hainbat pertsonaia, gertaera, pasadizo eta ekintzaren lekuko eta testigu izan da azken ehun urteotan ere. Halaber, badira eremu horretan orain arte agertu gabeko beste eraikuntza azpimarragarri batzuk ere. Denak hemen izendatzea ezinezkoa zaigun arren, batzuk behintzat gogoratuko ditugu:

PERTSONAIA POLITIKO BATZUK

- Alfonso XIII.a eta Victoria Eugenia errege-erreginak behin baino gehiagotan heldu ziren Oñatira bisita ofizialean. Besteak beste, erregea 1918ko irailaren 1ean Eusko Ikaskuntzaren I. Biltzarraren irekiera-ekitaldira; eta erregina 1923ko irailaren 30ean San Prudentzio-Oñati trenbide-adarra inauguratzera; senarra ez zen etorri, egun batzuk lehenago Miguel Primo de Rivera jeneralak jo zuen estatu-kolpearekin oso lanpetuta baitzegoen.

- Miguel Primo de Rivera diktadore laburra (1923-1929) ere iritsi zen honaino 1925ean. Eta honen nahiz Francoren ministro eta lankide estua izan zen Severiano Martínez Anido jeneral ankerra sarriago, bere seme bat, Roberto M. Baldrich marrazkilari eta diseinatzaile ospetsua, oñatiar batekin ezkondu zelako.

- Niceto Alcalá Zamora, II. Errepublikako presidente are laburragoak (1931-1936) gure herria bisitatu zuen 1933an. Goiko argazkian ikus daitekeenez, herriko plazan neska gazte oñatiar batzuen agur beroa jaso zuen.

- Francisco Franco diktadore luzea ere (1939-1975) etorri zitzaigun Arantzazu eta Oñatira 1944ko irailean, emaztearekin batera. Carmen Polo beste behin izan zen Arantzazun bere biloba Arantxarekin.

- Juan Carlos Borboikoa, 1950ko hamarraldiaren hasieran, oso gaztetan, Donostian igaro zuen urte bete, Miramarko jauregian, ikasketak egin alde, eta Oñatiraino ere hurbildu zen.

- Manuel Fraga Iribarne, Francoren ministro zela, egon zen Oñatin, Arantzazun eta Urbian 1967ko San Juan egunean. Orduko argazki ugari geratu dira.

- Trantsizioaren ondorengo azken hamarkadetan ere maki-na bat agintari, lehendakari eta politikoa hurreratu zaigu, baina hori azaltzeak beste atal oso bat eskatuko luke. Badago, bai, hori ere aztertze gaia.

N. Alcalá Zamora presidentea Oñatiko plazan (1933).

PLAZA INGURUKO ZENBAIT EZOHIKO AGERRALDI

Aspalditxoan Foruen enparantzian mota askotako agerraldiak ikustera ohitu gara: zerbaiten alde edo kontrako manifestazio edo elkarretaratzeak, asmo eta helburu kontrajarrikoak batzuetan. Sasoi batean, ordea, ez zen horrela izaten eta alde batekoak bakarrik ziren zilegi. Francoren diktadura garaiko batzuk gogoratu nahi genituzke:

Agerraldi edota manifestazio-saiakera ez legezko eta debekatu horiek 1960 eta 1970ko hamarkadetan gertatu ziren batez ere, frankismoaren azken aldera; eta gehienetan guardia zibilek edota poliziek indarrez sakabanatzen zituzten. Adibidez, Maiatzaren 1aren edo Aberri egunaren inguruan egiten ziren saio apalak; 1967ko jaietan polizia nazionalak, orduko grisek, jendea majo astindu zutenekoa; 1970ko abenduan Burgosko prozesuaren garaian izandako kale-protesta latzak; 1975eko uda-udazkenean Txiki eta Otaegi fusilatu aurretik eta ondoren egon ziren manifestazio istilutsuak; edota amnistiaren aldekoak trantsizioan. Egia esan, gerora ere izan dira plazan eta alboko kaleetan ertzainen eta manifestarien arteko gatazka zaratatsuak.

PLAZA ALDEKO BESTE HAINBAT ERAIKIN AIPAGARRI

Aurretik esandakoetatik aparte, beste eraikin batzuk ere jaso ziren Foruen enparantza aldean, helburu eta eginkizun desberdinetarako.

• Iturriak

Plaza zaharrean bazen 1524ra orduko bat *Iturrizar* moduan ezagutzen zena, egun Ibarrondoneko sotoan aurkitzen dena. Kokaleku desberdinak izan zituen beste bat era ipini zen 1759an.

Baina ezagunena, jakina, Frantzisko Antonio Elortza jeneral araoztarraren omenez 1882an jasotakoa dugu; herriko beste lau iturri monumentalekin batera eraiki zuten Pedro Jose Astarbe eta Casto Zabala arkitekto bizkaitarren zuzendaritzapean, Juan Carlos Alzaa alkatetzaren denboran. Harrizkoa da, baina jeneralaren bustoa burdinazkoa, Pariseko A. Durenne de Sommevoire enpresan egina. Hasieran orain kioskoa dagoen tokian jarri zen; 1930 aldera kiosko atzean; eta 1950ko hamarraldian egungo tokira eraman zuten.

• Merkatua

Sasoi batean herria haragiz eta arrainez hornitzeko salmenta-tokiak urtero enkantera ateratzen zituen udalak. **Harategi zaharra orain Oñati kafetegia dagoen orubean aurkitzen zen;** arkupeak eraikitzeke lanak hasi zirenean, jesuitak San Ignazio eliza eduki zuten lekura aldatu zen 1850ean, egungo Gaztelekuaren harrerara-edo. Han iraun zuen **1870an okelaren salmenta liberalizatu zen arte.** Harrezkero ez zen harategi publikorik egon.

Eremu horretan egituratu zen, askoz geroago, **merkatu estalia 1927-1928an, Damian Lizaur arkitekto oñatiarraren proiektuaren arabera.** Pelotaleku aldera ematen zuen aurrealdea udaletxearen tankera zeukan. Geroztik hamaika aldakuntza eta gehikuntza izan ditu eraikin horrek gaur egungo ikastetxe eta Gaztelekua bilakatu den arte. Hori dela eta, fruta eta barazkien merkatua eta arrandegia alboko aterpe eta soto berri batera atera ziren duela urte batzuk.

• Eskolak

Gizaldi askotan egon dira **ikastetxeak plaza inguruan.** Antzina, **jesuiten egoitzan, Araoz izeneko jauregian, gaztetxoei latina irakasteko,** eta jesuitak alde ondoren ere jarraitu zuena udalaren kontura.

Ubao errekez bestaldetik jesuiten elizari erantsita herriko **neska-mutikoentzako eskolak** ere izan ziren garai desberdinetan eta XIX. mendearen erdira arte-edo, orain Gaztelekua aurkitzen den paraje horretan.

Neskatilentzako herri-eskola berria egin zen 1924an, Damian Lizaur arkitektoaren planoekin eta parrokiako klaustro aldera begira bi pisutan; 1936ko gerratean espetxe gisa erabili zuten, baina gero berriz irakaskuntzara bihurtu zen.

Neskatilen eskola horri erantsita **1960ko hamarkadan mutikoen herri-eskola jaso zen,** maristak 1963an herritik joan zirenean. Eskola hori merkatuaren porlanezko estalkiaren gainean altxatu zuten; herri-eskola moduan jardun zuen 1979-1980 ikasturtera arte, eta hurrengo kurtsoan izena estreinatu berria zuen **Txantxiku ikastola plazako ikasgela horietara aldatu zen;** han jarraitzen du, geroago birmoldatu zen Santa Anako ikastetxearekin batera.

Foruen enparantza iturriarekin kioskoa jarri aurretik (1920ko hamarraldia)

• Kioskoa

Oraindik zutik dirauen plazako **kioskoaren proiektua ere Damian Lizaur arkitektoari enkargatu zion Oñatiko udalak 1928an.** Doroteo Arrazola zen alkate urte haietan. Ia bederatzi hamarkada hauetan zenbat musika-banda eta taldek ez ote dute hor-tik alaitu, besteak beste, oñatiarron dantzaldiak eta erromeriak.

Kioskoaren azpian gizakume eta emakumeentzako **pixatoki publikoak** atondu ziren, plazaren ertz baten zegoen txabolaren orde.

• Pelotalekua

Plaza zaharrean bazen pelotalekua Lazarraga eta Araoz jauregien artean, kioskoa kokatzen den inguru horretan, hain zuzen ere. Baina **plaza berria itxuratzean, frontoia lekuz aldatzea erabaki zen.** Hartarako lurrak Mariano Artazkoz, Lazarraga etxe-ko jaunak dohainik utzi zizkion herriari, baina baldintza batzuekin: garrantzitsuena, egunen batean beste zeregin baterako erabiltzen bazen, lurren jabetasuna beren ondorengoei itzuli beharko zitzaizela.

Materiala, kareharri gogorra, Kale Zahar aldeko San Antone ermita ondoko harrobitik atera zen. Egitasmoa plaza obretan aritutako Antonio Kortazar arkitekto donostiarrek taxutu zuen eta kontratista Emeterio Madinabeitia oñatiarra izan zen. Jatorrizko frontoia oso luzea genuen, garai hartako joko-motek (*errebotek, bote luzeak, laxoak* eta halakoek) horrelaxe eskatzen baitzuten. Garbi ikusten da hori jatorrizko planoetan eta Gernikako arbolaren ondoan han dago *sakarri* edo *botarria* horren lekuko. Luzaroan pelotaleku ireki hori izan zen txantxikuar askoren kiroldegi bakarra eta gustuko elkargunea.

TABERNA • JATEKETA
 Bidebarrieta 6
 Tel.: 943 71 62 96
 20560 OÑATI

FAGOR
 INDUSTRIA TALDE KOOPERATIBOA

